

บทอาเศียรวาท: ศึกษาบทบาทหน้าที่ทางสังคม กรณีศึกษาจากหนังสือ
“89 พรรษาแห่งภูมิพลังแผ่นดิน”
A-Sian-Ra Wat: Social Roles’ Study; a Case Study of the Book
“89 Years of King Bhumibol”

สัจภูมิ ละออ
Sajjabhoum La-or

นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาจารึกศึกษา
ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

บทอาเศียรวาท วรรณกรรมยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์และชนชั้นสูงไทยรับอิทธิพลมาจากอินเดีย ปรากฏมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และมีต่อเนื่องมาตราบจนปัจจุบัน บทบาทหน้าที่ของบทอาเศียรวาทมีอะไรบ้าง กรณีศึกษาจากหนังสือ “89 พรรษาแห่งภูมิพลังแผ่นดิน” มีบทประพันธ์ทั้งหมด 89 สำนวน พบว่ามี 7 ประการ คือ 1. บทบาทหน้าที่สร้างสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณ ในฐานะทรงเป็นร่มฉัตรของปวงชนชาวไทย 2. บทบาทหน้าที่สร้างสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณด้านพระราชกรณียกิจ 3. บทบาทหน้าที่สร้างสำนึกให้มองพระมหากษัตริย์เสมือนสมมุติเทพ 4. บทบาทหน้าที่สร้างสำนึกให้ตระหนักในปรัชญา และพระบรมราโชวาทของพระมหากษัตริย์ 5. บทบาทหน้าที่สร้างสำนึกให้ปวงประชาทำความดีถวายในหลวง 6. บทบาทหน้าที่สร้างสำนึกทดแทนพระมหากษัตริย์คุณพระมหากษัตริย์ 7. บทบาทหน้าที่สร้างสำนึกให้ร่วมกันอนุรักษ์มรดกไทย

คำสำคัญ: บทอาเศียรวาท, รัชกาลที่ 9, บทบาทหน้าที่วรรณกรรม, วรรณกรรมยอพระเกียรติ

Abstract

Eulogy (A-Sian-Ra Wat) is the literature praised honor of kings, royal family and aristocrats. Thailand was influenced by India. It has been consistently appeared from the Sukhothai period to present time. What is the role of A-Sian Wat? A case study from a book, ‘89 Years of King Bhumibol’, and from all 89 verses was found seven roles; 1) The role to raise awareness in the royal grace as the king is the spiritual anchor of Thai people, 2) The role to raise awareness in royal duties, 3) The role to raise awareness in admiring him as the divine king, 4) The role to raise awareness in the philosophy and king’s speech, 5) The role to instill conscience to Thai people in doing good deeds for the king, 6) The role to instill conscience to Thai people in repaying kindness of the king, 7) The role to instill conscience to Thai people in preserving the heritage of Thailand.

Keywords: Eulogy (A-Sian-Ra Wat), The King Rama IX, the role of literature, the literature praised honor of kings.

บทนำ

บทอาเศียรวาทอยู่คู่สังคมไทยมายาวนาน นับตั้งแต่ไทยมีศิลาจารึกหลักที่ 1 หรือศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช วรรณคดีเรื่องแรกที่มีอักษรใช้อย่างเป็นทางการนี้ เนื้อหาเต็มไปด้วยคำยกย่องพระเกียรติคุณบูรพกษัตริย์ จัดเป็น “วรรณคดียอพระเกียรติ” หรือเรียกได้ว่า “อาเศียรวาท” เรื่องแรกของวรรณคดีไทย

ความหมายของบทอาเศียรวาท

ความหมาย “บทอาเศียรวาท” สำนักงานบัณฑิตยสภา อธิบายว่า เป็นคำที่ประกอบขึ้นจากศัพท์ 2 คำ คือ 1. อาศิร (อ่านว่า อา-สิ-ระ) แปลว่า คำสรรเสริญ และ 2. วาทะ (อ่านว่า วา-ทะ) แปลว่า ถ้อยคำ รวมความแล้วแปลว่า คำสรรเสริญ คำอำนวยพร (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2 มกราคม 2561)

และยังอธิบายว่า “ในภาษาไทยใช้คำว่า อาศิรวาท (อ่านว่า อา-สิ-ระ-วาท) เรียกถ้อยคำที่ประพันธ์ขึ้น เพื่อถวายพระพรชัยมงคลแด่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี”

อาศิรวาท แผลงเป็น อาเศียรวาท ดังนั้น แม้จะใช้คำไหนก็มีความหมายอย่างเดียวกัน คือ คำที่ใช้เรียกบทสรรเสริญ ยอพระเกียรติ สดุดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระราชินี ตลอดจน พระบรมวงศานุวงศ์ และเจ้านาย ตัวอย่างบทอาเศียรวาทที่เก่าแก่ที่สุด ตั้งแต่ไทยมีอักษรใช้อย่างเป็นของชาติตนเองคือ ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เพราะมีเนื้อหายอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง ทั้งพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช พญาลิไท และยังฉายภาพความร่มเย็นเป็นสุขของไพร่ฟ้าประชากรได้รับพระบารมี

ต้นธารของ “บทอาเศียรวาท” ดร.อุเทน วงศ์สถิตย์ อาจารย์หัวหน้าภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร อธิบายว่า อินเดียนเรียก “บทอาเศียรวาท” ว่า “สดุดี” ไทยเรานำมาใช้ว่า “สดุดี” และใช้อยู่ตราบนานปัจจุบัน

การประพันธ์ สดุดี มีจุดมุ่งหมายเพื่อบูชาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์

ศาสนาพราหมณ์มีมหาเทพอยู่ 3 องค์คือ 1.พระศิวะ 2.พระวิษณุ และ 3.พระพรหม กวีไทยนำมาใช้ให้พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ให้อุบัติแก่ ครูบาอาจารย์ และที่กวีนำมาใช้อย่างแพร่หลายคือ นำมาสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ (อุเทน วงศ์สถิตย์, ดร. สัมภาษณ์ 5 มีนาคม 2560)

บทอาเศียรวาทในสมัยต่างๆ

ในเมื่อ “บทอาเศียรวาท” ไทยเรารับ “ขนบ” การประพันธ์มาจากอินเดีย และต้นธารของอาเศียรวาทมาจากบทสรรเสริญเทพเจ้า ทำให้บทประพันธ์ประเภทนี้เต็มไปด้วยคำ “บาลีสันสกฤต” ด้วยกวีตระหนักว่าเป็นคำสูง เหมาะสำหรับใช้สรรเสริญพระเกียรติคุณ และพระบารมี แม้กวีไทยจะพยายามใช้คำในภาษาไทย เพื่อให้คนไทยอ่านเข้าใจได้อย่างกว้างขวาง แต่ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงการใช้คำจากสันสกฤตและบาลีได้ ดังตัวอย่างบทอาเศียรวาทผลงานของกวีไทยในสมัยต่างๆ ต่อไปนี้

บทอาเศียรวาทในสมัยสุโขทัย ในศิลาจารึกหลักที่ 1 จารึกเมื่อปี พ.ศ.1835 จารึกหลักนี้มีข้อความยืนยันว่า พ่อขุนรามคำแหงมหาราชประดิษฐ์อักษรไทยเมื่อปี พ.ศ.1826 เนื้อที่ส่วนใหญ่ยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง ตัวอย่างเช่น...

“เมื่อกูขึ้นใหญ่ได้ลิบเกล้าเข้า ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอด มาท่าเมืองตาก พ่อกูไปรบขุนสามชนหัวซ้าย ขุนสามชนขับมาหัวขวา ขุนสามชนเคลื่อนเข้า ไพร่ฟ้าหน้าใส พ่อกูหนีญญาย พายจแจ้น กูบหนี กูชี้ข้างเบกพล กูขับเข้าก่อนพ่อกู กูต่อข้างด้วยขุนสามชน...” (ด้าน1 บรรทัดที่ 3-8)

สมัยสุโขทัย แม้พระมหากษัตริย์จะปกครองไพร่ฟ้าประชากรแบบ “พ่อปกครองลูก” ยังไม่ได้รับ “ลัทธิเทวราชา” เข้ามา เมื่อเขียนคำยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ ยังอดเจือด้วยคำบาลีสันสกฤตไม่ได้ อย่างคำว่า “พล” เป็นต้น

บทอาเศียรวาทในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีความหลากหลายขึ้น วรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยาเพื่อพู่ และเกิดวรรณกรรมเทิดพระเกียรติมากมาย อาทิ ลิลิตยวนพ่าย ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง เป็นวรรณกรรมยอพระ

เกียรติ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ, โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ พระศรีมหาสมุทรเป็นผู้แต่ง และ โคลงชะลอพระพุทไธยาสน์ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระราชานิพนธ์ เป็นต้น

วรรณกรรมยอพระเกียรติในสมัยกรุงศรีอยุธยา เต็มไปด้วยคำที่มาจาก “บาลีสันสกฤต” เนื่องจากได้รับเอา พระพุทธศาสนานับถือ การเรียนรู้ยังอยู่กับวัด และยังรับเอาวัฒนธรรมขอมโบราณ ซึ่งใช้คำบูชาเทพด้วยถ้อยคำ สันสกฤตเป็นส่วนใหญ่อีกด้วย การประพันธ์ในกรุงศรีอยุธยาแม้จะเป็นตำราเรียนอย่าง จินตามณี ฉบับพระเจ้าอยู่หัว บรมโกศ เริ่มต้นก็สรรเสริญพระเกียรติบุรพกษัตริย์สมัยสุโขทัย เพียงคำแรกก็มีคำบาลีสันสกฤตแล้ว ดังนี้

“ศักราช 645 ปีมะแมศก พญาร่วงเจ้าได้เมืองศรีสัตนาไล จึงแต่งหนังสือไทยแลแม่อักษรทั้งหลายตามพากย ทั้งปาง อันเจรจาซึ่งกันและกัน...” (จินตามณี, 2558, หน้า 37)

เพียงคำเริ่มต้นว่า “ศักราช” ก็ใช้คำสันบาลีสันสกฤตแล้ว และยังมีคำว่า ศรีสัตนาลัย, อักษร และ พากย ตาม มาอีกด้วย

สมัยกรุงธนบุรี แม้จะเป็นช่วงสั้นๆ ก็ยังมีโคลงยอพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี แต่งโดย นายสวน มหาตเล็ก เนื้อหากล่าวถึง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเสด็จกรีธาทัพจากจันทบุรีมาธนบุรี ทรงสถาปนาธนบุรีเป็น เมืองหลวง ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และทรงปราบหัวเมืองต่างๆ นายสวน มหาตเล็ก แต่งในปี พ.ศ. 2314 ตัวอย่าง ที่กล่าวถึงพระบารมีพระเจ้ากรุงธนบุรี เช่น

บุญเดียวพระลากเลี้ยง	ประชากร
เป็นปิตุมารดร	ทั่วหล้า
เป็นเจ้าและครูสอน	สั่งโลก
เป็นศักดิ์เป็นศุภเจ้า	โอบให้เป็นคุณ

เพียงแต่โคลง 1 บทที่ยกมา จะเห็นว่าเต็มไปด้วยคำบาลีสันสกฤต อาทิ บุญ, พระ, ปิตุ, มารดร, ครู, ศักดิ์ และศุภ เป็นต้น

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ กวีรับอิทธิพลการแต่งคำประพันธ์ และการใช้คำมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา การศึกษามี ความเจริญมากขึ้น ประกอบกับความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณต่อพระมหากษัตริย์อย่างแรงกล้า ทำให้เกิดวรรณคดี ยอพระเกียรติขึ้นอย่างกว้างขวาง ทั้งที่เป็นเรื่องยาวอย่าง โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลก ของ พระขำนิโวหาร โคลงยอพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชานิพนธ์ในรัชกาล ที่3 และกลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ของนายมี มหาตเล็ก เป็นต้น

นอกจากประพันธ์ยอพระเกียรติทั้งเรื่องดังกล่าวแล้ว ยังมียอพระเกียรติช่วงเริ่มเรื่องอีกด้วย ตัวอย่างเช่น โคลง นิราศนรินทร์ ของ นรินทรธิเบศร์ (อิน) ซึ่งแต่งในสมัยรัชกาลที่ 2 คราวไปศึกษาที่มาตีเมืองกลางและเมืองชุมพร ใน พ.ศ. 2352 เริ่มต้นว่า...

“ศรีสิทธิ์พิศาลภพ เลอหล้าลบล่มสุวรรณค์ จรรโลงโลกกว่ากว้าง แฉนแผ่นผ้างเมืองเมรุ ศรีอยุธยาเอนทร์แย้มฟ้า...”
(นายนรินทรธิเบศร์ (อิน), 2525 หน้า 1)

คำที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต มีทั้ง ศรี สิทธิ์ พิศาล ภพ สุวรรค์ เมรุ อยุธยาเอนทร์ จะเห็นว่าคำประพันธ์ ของนายนรินทร แต่เริ่มต้นก็เต็มไปด้วยภาษาบาลีและสันสกฤต ทั้งนี้ส่วนหนึ่งมาจากเป็นบท สรรเสริญพระเกียรติ พระมหากษัตริย์กรุงรัตนโกสินทร์ จึงนำเอาคำบาลีและสันสกฤตซึ่งถือกันว่าเป็นคำ “สูง” มาใช้ในบทประพันธ์ เพื่อให้สมพระเกียรติพระมหากษัตริย์

เราจะเห็นได้ว่า ทั้งกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ กวีนำเอาบาลีและสันสกฤตมาใช้ในการ ประพันธ์ประเภท บทอาเศียรวาท อย่างยากที่จะหลีกเลี่ยงได้

บทบาทหน้าที่ของบทอาเศียรวาท

บทอาเศียรวาท กวีไทยประพันธ์มาอย่างต่อเนื่อง นับแต่กรุงสุโขทัยจนถึงปัจจุบันมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมอย่างไรบ้าง และทำไมจึงปรากฏในพื้นที่สื่อสารมวลชนแต่ละประเภทมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน เรื่องนี้ค้นหาคำตอบจาก “ตัวบท” เป็นอย่างยิ่ง

การศึกษา “ตัวบท” ตามแนวทางคติชนวิทยา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน และวรรณกรรม วิลเลียม บาสคอม (William Bascom) นักวิชาการคนสำคัญของทฤษฎีบทบทหน้าที่ให้แนวทางไว้ว่า “ตัวบท” มีบทบาทหน้าที่อย่างน้อย 4 ประการคือ

1. เป็นทางออกสำหรับความขัดแย้งและกฎเกณฑ์ทางสังคม
2. ให้การศึกษาและอบรมระเบียบสังคม
3. การถ่ายทอดความเชื่อและพิธีกรรม
4. สร้างเอกลักษณ์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ขณะที่ภานุพงศ์ อุดมศิลป์ เสนอบทบาทหน้าที่ของวรรณกรรมประเภทนิทานของชาวไทพวนไว้ 5 หัวข้อ คือ 1. ให้ความบันเทิงแก่กลุ่มชนไทพวน 2. ช่วยให้วัฒนธรรมสมบูรณ์และเข้มแข็งขึ้น 3. เป็นเครื่องมือให้การศึกษาแก่กลุ่มชนไทพวน 4. เป็นเครื่องมือควบคุมและรักษาแบบแผนของสังคม และ 5. สร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวของชุมชน (ศิริพร ณ ถลาง, 2557, หน้า 362)

สำหรับ บทอาเศียรวาท แม้จะเป็นบทประพันธ์ที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย แต่ยังไม่พบว่ามีผู้ศึกษาบทบาทหน้าที่ทางสังคมไว้ จึงสนใจศึกษาว่ามีบทบาทหน้าที่ทางสังคมอย่างไรบ้าง ผู้ศึกษาได้นำ “ตัวบท” จากหนังสือ “89 พรรษาแห่งภูมิพลังแผ่นดิน” หนังสือร้อยกรองสำนึกพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร ฉบับกรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่ ปี พ.ศ.2560

เหตุผลที่เลือกหนังสือ “89 พรรษาแห่งภูมิพลังแผ่นดิน” มี 4 ประการดังต่อไปนี้

1. เป็นบทอาเศียรวาทร่วมสมัย ผ่านการกลั่นกรองและจัดพิมพ์โดยหน่วยงานสำคัญทางราชการ
2. เป็นผลงานของกวี 89 นามที่ยังสร้างสรรค์ผลงานอยู่อย่างต่อเนื่อง
3. บทอาเศียรวาทในหนังสือ “มีเนื้อหาหลากหลายและหลากหลายมุมมองตามโลกทัศน์ของกวีผู้สร้างสรรค์
4. เนื้อหาของหนังสือเผยแพร่ในเว็บไซต์ <http://www.finearts.go.th/หนังสืออิเล็กทรอนิกส์/book/> ผู้

สนใจสามารถเข้าถึงตัวบทได้อย่างง่ายดาย โดยไม่ต้องหาซื้อหนังสือแต่อย่างใด

ข้อมูลเบื้องต้นหนังสือ “89 พรรษาแห่งภูมิพลังแผ่นดิน” มีขนาดกว้าง 21 ซม. กว้าง 29 ซม. จำนวน 256 หน้า บทอาเศียรวาทจำนวน 89 สำนวน ผู้ประพันธ์ 89 นาม ตัวเลขเท่ากับพระชนมายุในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 แต่ละสำนวนมีความยาวประมาณ 1 หน้า หน้าซ้ายมือคนอ่านเป็นภาพประกอบสีสี่ ส่วนด้านขวาเป็นบทประพันธ์สลับกันไปจนครบทุกสำนวน (89 พรรษาแห่งภูมิพลังแผ่นดิน, 2560)

การเรียงบทประพันธ์ เรียงตามอักษรนามของผู้ประพันธ์เริ่มต้นด้วยอักษร ก. ได้แก่ กรองแก้ว เจริญสุข ในหน้า 63 และจบด้วยอักษร อ. ได้แก่ อำไพพรรณ น้อยหนูจัดรัส หน้า 237 บทประพันธ์ที่ให้มีทั้ง ร่าย กลอน โคลง กาพย์ ฉันท์ หลายประเภทรวมกันใน 1 สำนวน (กวีวิจนะ) และเพลงพื้นบ้าน

บางสำนวนใช้คำประพันธ์ชนิดเดียว อย่างสำนวนชื่อ บรรทัดไทย ผลงานของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์ (น.125) บางสำนวนใช้บทกวีหลากหลายลักษณะ อย่างสำนวนชื่อ ภูมิพลมหารณณินทรปิ่นจักรี ผลงานของเตือนใจ บัวคลี่ คำประพันธ์ที่ให้มีทั้งโคลงสี่ สันตติลลฉันท์ 14 ร่ายสุภาพ กาพย์สุรางคนางค์ 28 และกลอนสุภาพ (น.99)

บทอาเศียรวาททั้ง 89 ส่วนนั้นมีบทบาทหน้าที่ทางสังคมอย่างไรบ้าง ดูคำว่า“บทบาทหน้าที่” ก่อน คำว่า บทบาทในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 อธิบายว่า “บทบาท น. การทำทำตามบท, การทำตามบท, โดยปริยายหมายความว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู”

ส่วนคำว่า หน้าที่ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ให้ความหมายว่า “หน้าที่ น. กิจที่ควรทำ, กิจที่จะต้องทำ, วงแห่งกิจการ” รวมความแล้ว “บทบาทหน้าที่” หมายถึง ภารกิจที่ทำ ในบทความนี้ คำว่า บทบาท หน้าที่ทางสังคมก็คือ ภารกิจของบทอาเศียรวาทที่มีต่อสังคมนั่นเอง

ผลการศึกษา สามารถแยกประเภทบทบาทหน้าที่ตามเนื้อหาที่ปรากฏ ดังต่อไปนี้

1. บทบาทหน้าที่ที่สำคัญในพระมหากษัตริย์ ในฐานะทรงเป็นร่มฉัตรของปวงชนชาวไทย

บทบาทหน้าที่ด้านนี้ได้แก่บทประพันธ์ชื่อ 1.อัครศิลปิน ผลงานของคุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ 2.ภูมิพลอดุลยเดช มหาราช ผลงานของก้องภพ รื่นศิริ เนื้อหาเด่นชัดในโคลงบทที่ 2 ความว่า

“ร่ม ชีวาทูกเชื้อ	ชาติชน
เกล้า กราบแทบยุคล	บาทไท้
มอง พสกมอภมล	สนองพระ ดำรินา
นิกรสยาม นั้นได้	สุขด้วยพระบารมี”(น.65)

3.พระยังอยู่คู่ฟ้าไทย ผลงานของกานติ ณ ศรีธธา (น.67) 4.องค์ภูมิพล...จะสถิตในดวงใจประชา...นิจนิรันดร ผลงานของกิตติกร สุขทวี (น.69) 5.เล่าเรื่องจากรูป ผลงานของแกมกาญจน์ พิทักษ์วงศ์ (น.71) 6.น้ำตาฟ้าห่มฟ้า ผลงานของขรรค์ชัย บุนปาน (น.73) 7.ทิพย์ธารา ผลงานของจิระนันท์ พิตรปรีชา (น.77) 8.รำลึกพระมหาสัตรี ผลงานของชิน พงษ์ผจญ (น.85) 9.สทวารานุสรณ์ ผลงานของ ชัชพล ไชยพร (น.87) 10.ความคิดถึงซึ่งสลักประจักษ์ แล้ว ผลงานของโชคชัย บัณฑิต (น.91) 11.วิศวกรผดุงชาติทวยราษฎร์พ้นยากจน ผลงานของคูสิต คร่ำสุข (น.97) 12.ภูมิพลมหาธรรมนิรันดร์ปิ่นจักรี ผลงานของเตือนใจ บัวคลี่ (น.99) 13.89 พรรษาแห่งภูมิพลแผ่นดิน ผลงานของ ทวีสิทธิ์ ประคองศิลป์ (น.101) 14.ทูลราษฎร์รักราชเป็น หนึ่งใน้อม ผลงานของทศพล ศรีพุ่ม (น.103) 15.จากนี้ตราบ นิรันดร ผลงานของ ทองย้อย แสงสินชัย (น.105) 16.น้อมมฤตยูราชเจ้าสยามินทร์ ผลงานของ ธาณิรัตน์ จัตตะศรี (น. 107) 17.89 พรรษา มหาภูมิพล ผลงานของนพดล จันทรพิบูล (น.115) 18.วันภูมิพล ผลงานของนภลัย สุวรรณธาดา (น.117) 19.กวีวิจนาโคศกาลัยรำลึกในพระมหากษัตริย์ ผลงานของนันทา ชุนภักดี (น.119) 20.กราบอุยข้าว พอเพียง ที่พ่อทำ ผลงานของนิภา บางยี่ขัน (น.123) 21.บรมธรรมทศพิศพิสัย ผลงานของประพจน์ อัครวิรุฬหการ (น.135) 22.พระเดชพระคุณแผ่นดิน เทพให้อวดตาร ผลงานของประพนธ์ เรืองณรงค์ (น.137) 23.สำนึกพระกรุณาด้วยอาลัย พงษ์ศิลป์ บุญยะนิวาศ (น.143) 24.ทุกชาติขออุบัติได้ บาทเบื้องยุคลเสมอ ผลงานของพรเทพ โตชยางกูร (น.145) 25.วิปโยคแห่งโลกหล้า ผลงานของ พระเทพปฏิภาณวาที (น.149) 26.ถวายความอาลัย ผลงานของพระธรรมกิตติเมธี (เกษม สฤณโต) (น.151) 27.วันสิ้นฟ้า ผลงานของพิทักษ์ บุญยะโอภาส (น.155) 28.เกิดถิ่นแผ่นดินพระองค์ ผลงานของไพโรรินทร์ ขาวงาม (น.159) 29.บันทึกภักดี ผลงานของรพีพรรณ เพชรอนันต์กุล (น.163) 30.เทิดเหนือเกล้า ๘ สถิตในหทัยราษฎร์ วรุดมิ ภักดีบุรุษ (น.167) 31.จารจากหยาดน้ำตา ต่างถ้อย ผลงานของวันเนาว์ ยูเด็น (น.171) 32.แต่คำถวายฯ ผลงานของวิลักษณ์ ศรีป่าซาง (น.173) 33.เอกุนนวุติวัสสาศิวาท ภูมิพลมหาราชสดุดี ผลงานของศรีณภูมิ ผู้พึง (น.179) 34.น้อมเกล้าผจงแก้วบุปผาบูชานิรันดร ผลงานของศิวกานท์ ปทุมสูติ (น.183) 35.องค์ภูมิพลเสด็จสู่สวรรคาลัย อาศิวาทร้อยใจน้อมภักดี ผลงานของศุภชาติ เสถียรธนสาร (น.187) 36.ตามเส้นทางรอยพระบาททรงยาตรา ผลงานของสถาพร ศรีสังข์ (น.189) 37.เล่าเรื่องพ่อ ผลงานของ สมจินตนา เทียมวิไล (น.191) 38.มหาราชเอกราชชั้นขวัญสยาม ผลงานของสมชาย ขจรศักดิ์ชัย (น.193) 39.ใต้ร่มพระบารมี ผลงานของสมศักดิ์ ศรีเยี่ยมกุล (น.197) 40.กราบรูปข้างฝา ผลงานของสังภูมิ ละออ (น.203) 41. ปณิธาน...เพื่อพ่อ ผลงานของสันติ

2.นิราศพระมิ่งขวัญสุฟ้า ผลงานของรัตนพล ชื่นคำ มองพระมหากษัตริย์เสมือนสมมุติเทพ ดังความว่า

“ไขพิมานเทเวศร์ทั้ง สุธาสุวรรณค์
นิราศพระมิ่งขวัญ สุฟ้า
ทิพยสมบัติพื้นพรรณ ไพจิตร
ควรแหล่งดิลกหล้า เลิศล้วนควรชม” (น.165)

3.ประชาพิลาป ผลงานของสายป่าน ปุริวรรณชนะ (น.207) 4.บุญราชภรณ์รัฐฉัตรแก้ว ผลงานของสิชล สะอิมิ (น.211) 5.ธรรมราชภูมิพล ผลงานของสุพจน์ ชีรานนท์ (น.215) 6.อาศิรวาท ผลงานของเสาวณิต วิงวอน (น. 219) 7.ภาคสวรรค์-ภาคพื้นดิน ผลงานของอดุล จันทรศักดิ์ (น.221) 8.ไวยทธราชานุกูล พระอัจฉริยภาพและพระ มหากฎณาธิคุณ ด้านการแพทย์และการสาธารณสุข ผลงานของอภิสิทธิ์ เกษมผลกุล (น.227)

บทประพันธ์ 89 สำนวน เนื้อหามุ่งสร้างสำนึกให้มองพระมหากษัตริย์เป็นเสมือนเทพ 8 สำนวน

4. บทบาทหน้าที่ที่สร้างสำนึกให้ตระหนักในปรัชญาพระมหากษัตริย์

บทประพันธ์ชื่อ 1. คำพ่อ ผลงานของเจริญ มาลาโรจน์ หรือ มาลา คำจันทร์ นักเรียนรางวัลซีไรต์เรื่อง เจ้า จันทน์ผมหอม ดังความว่า

“อยู่อย่างพอเพียง เลี้ยงตัวสืบไส้ จักอยู่เย็นไป ชั่วฟ้า
อยู่กินพอตัว บ่ม้วนบั้นบัว กลายเป็นผีบ้า เมาเงิน” (น.79)

2.บทประพันธ์ชื่อ น้ำตาไทย ผลงานของ ชมพร เพชรอนันต์กุล ดังความว่า

“ทุกยามตื่นลูกไทยร้องไห้ซ้่า สำนึกพร้อมน้อมนำคำพ่อสอน
ประคองภาพกราบไต่ใจอาวรณ์ ฟ้าอมรอยู่ไกลไทยเหลือเกิน” (น.83)

3.น้อมสำนึกในพระมหากฎณาธิคุณล้นเกล้าฯ ผลงานของโซซิดา มณีใส (น.93) 4.เศรษฐกิจพอเพียง เลี้ยง พลโลก ผลงานของบุญครอง คันธฐากูร (น.129) 5.น้อมสำนึกพระมหากฎณาธิคุณ ผลงานของวิวัฒน์ บัตรเจริญ (น. 175) 6.เศรษฐกิจพอเพียงของพระเจ้าผู้ทรงเป็นครูแห่งแผ่นดินไทย ผลงานของวิษณุ พุ่มสว่าง (น.177) 7.ได้รับพระบรมมี วิถีทอง ผลงานของอำไพพรรณ น้อยหนูจตุรัส (น.237)

บทประพันธ์ 89 สำนวน เนื้อหามุ่ง สร้างสำนึกให้ตระหนักในปรัชญาพระมหากษัตริย์ อาทิปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียง และพระบรมราชาบาท ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 จำนวน 7 สำนวน

5. บทบาทหน้าที่ที่สร้างสำนึกให้ปวงประชาทำความดี ถวายในหลวงรัชกาลที่ 9

1. บทประพันธ์ชื่อ องค์อมรภูมิพลดลสวรรค์ ผลงานของชูชาติ ชุ่มสนิท ดังความว่า

“ให้ไทยรักสามัคคีเห็นกรรมชั่ว ให้เกลียดกลัวแล้วเลิกละอกุศล
ให้อยู่ดีมีสุขทุกคน ให้มีพลังตั้งตนเป็นคนดี” (น.89)

2. บทประพันธ์ แก้วจักรี ผลงาน ญาดาอรุณเวช อาร์มภีร์ ดังความว่า

“ควรไทยทุกถิ่นที่ ครองความดีมีศรัทธา
ตามรอยกษัตรา เพื่อส่วนรวมร่วมใจกัน” (น.95)

3.ทำความดีน้อมถวายให้ทรงธรรม ผลงานของนงา กล้ายไม้ ความว่า

“ทะเลน้ำตาหาได้ช่วยพันม้วยมอด ไทยต้องถอดใจตั้งมั่นเหตุผล
รวมความคิดความดีที่ทุกคน เป็นกุศลน้อมถวายให้ทรงธรรม” (น.111)

4.แผ่นดินอาลัย บทประพันธ์ของบันลือ จินดาศรีความว่า

“โอ้พระผู้สถิตในดวงใจราษฎร์ มิ่งขวัญชาติจากไปให้ใจหาย
ขอตั้งจิตอธิษฐานชีบบั้นปลาย ทำความดีอุทิศถวายเป็นราชพลี” (น.127)

สาเหตุที่กวีเป็นจำนวนมากเขียน “บทอาเศียรวาท” ในบทบาทหน้าที่ปลูกให้ประชาชนสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ แม้จะเป็นไปตามขนบ แต่ก็ยังมีปัจจัยอื่นๆ มากกว่านั้น อาทิ ประการแรก กวีได้รับการปลูกสำนึกด้านนี้มาจากวีรบุรุษก่อนๆ เมื่อถึงคราวที่ตัวเองเขียนออกมาบ้างก็อาศัยพื้นประสบการณ์ความคิดดั้งเดิมมาใช้ ประการที่สอง ต้องการถวายพระพรพระมหากรุณาธิคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ออกมาทั้งรูปธรรมและนามธรรม เพื่อให้ผู้อ่านได้ซาบซึ้งเหมือนที่ตัวเองเคยได้รับมา และประการที่สาม พระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว “มากพันรำพัน” กวีสามารถหยิบจับแง่มุมใดมาเขียนให้ซาบซึ้งก็ได้

บทบาทหน้าที่ของ “บทอาเศียรวาท” ในการปลูกให้ประชาชนสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณพระมหากษัตริย์ แท้จริงมิได้เพิ่งเกิดในสมัยรัตนโกสินทร์ หากแต่มีหลักฐานว่าใช้กันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยอย่างจารึกหลักที่ 1 กรุงศรีอยุธยา อย่างลิลิตยวนพ่าย กรุงธนบุรี อย่างโคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และในปัจจุบัน

2. บทบาทหน้าที่สร้างสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณด้านพระราชกรณียกิจ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 จำนวน 17 ส่วน แม้บทบาทหน้าที่นี้จะอยู่ในอันดับที่ 2 ในเล่ม แต่ก็แสดงให้เห็นว่า พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 นั้น แฝงฝากอยู่ในสำนึกของกวี ในฐานะ “ตัวแทน” ของไพร่ฟ้าประชาราษฎร์เป็นอย่างมาก

พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 นั้น “จะจารจดบทกวีก็หมิ่นถ้อย จะเรียงร้อยกลอนกานท์ก็ล้าบพ จะบันทึกพระกรณียกิจแสนพจน์ จึงรวมหมดทุกโครงการที่ผ่านมา” (น.121) กวียังฉายภาพสำนึกอันละเอียดอ่อน เผยภาพในใจของพสกนิกรออกมาอีกว่า “บรรลุเจ็บบสิบปีที่ครองฉัตร เปล่งพระราชจริยวัตรนิรันดศัย พระเสโทท่วมทั้งองค์พระทรงชัย โลกซึ่งในมองพระราชกรณีย” (น.139)

3. บทบาทหน้าที่สร้างสำนึกให้มองพระมหากษัตริย์เป็นเสมือนเทพ มีทั้งหมด 8 ส่วน อาทิ

“ตรีเนตรมลายไศกหล้า	เหลือสุข
จตุรพักตร์สิมาผาย	แผ่นแผ้ว
นาเอกอุปัทพ์ทำนุก	หริรักษ ไสร้แฮ
ฤาเดชเทียมฟ้าเกล้า	กอปรสยาม” (น.153)

และ

“ไขพิมานเทเวศร์ทั้ง	สุธาสวรรค์
นิราศพระมิ่งขวัญ	สู่ฟ้า
ทิพยสมบัติพื้นพรรณ	ไพจิตร
ควรแหล่งดิลกหล้า	เลิศล้วนควรชม (น.165)

4. บทบาทหน้าที่สร้างสำนึกให้ตระหนักในปรัชญาพระมหากษัตริย์ อาทิ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 กวีประพันธ์ไว้จำนวน 7 ส่วน ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่พระราชทานโครงการราชดำริต่างๆ กว่า 4,000 โครงการ

กวีนำเอาพระมหากรุณาธิคุณด้านนี้มา “ปลูก” สำนึกของประชาชน ด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ กินใจ และโวหารชวนให้เห็นภาพพระราชกรณียกิจจากพจน์ที่ร้อยเรียง อาทิ “อยู่อย่างพอเพียง เลี้ยงตัวสืบไส้ จักอยู่ยืนไป ข้าวฟ้า อยู่กินพอตัว บ่มวุ่นบัว กลายเป็นผีบ้า เมาเงิน” (น.79)

5. บทบาทหน้าที่สร้างสำนึกให้ปวงประชาทำความดี ถวายในหลวงรัชกาลที่ 9 มีจำนวน 4 ส่วน เนื่องในพระบารมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 แม้ไพศาลปกเกล้าปกกระหม่อมพสกนิกรไทยมาอย่างต่อเนื่องและยาวนานใกล้ 100 ปี นอกจากชาวไทยจะสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณแล้ว ยังตั้งปณิธานทำความดีถวายแด่มหาราช

แห่งชาติไทยอีกด้วย

“ให้ไทยรักสามัคคีหนักกรรมชั่ว ให้เกลียดกลัวแล้วเลิกละอกุศล
ให้อยู่ดีมีสุขทุกทุกคน ให้มีพลังตั้งตนเป็นคนดี” (น.89)

และ

“ควรไทยทุกถิ่นที่ ครองความดีมีศรัทธา
ตามรอยกษัตรา เพื่อส่วนรวมร่วมใจกัน” (น.95)

6. บทบาทหน้าที่ที่สร้างสำนึกทดแทนพระมหากษัตริย์คุณพระมหากษัตริย์ มีจำนวน 3 ส่วน บทบาทหน้าที่นี้ เปรียบเหมือนดอกผลของพระมหากษัตริย์คุณ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เมื่อพสกนิกรได้รับสิ่งดีงาม อยู่เย็นเป็นสุขได้ร่มพระบารมี จึงเกิดสำนึก “ทำความดีถวายในหลวง” กวีในฐานะตัวแทนของคนทั่วไป จึงประพันธ์ บทร้อยกรองเพื่อปลูกและสร้างสำนึกออกมา “ควรไทยทุกถิ่นที่ ครองความดีมีศรัทธา ตามรอยกษัตรา เพื่อส่วนรวมร่วมใจกัน” (น.95)

7. บทบาทหน้าที่ที่สร้างสำนึกอนุรักษ์มรดกไทย มีจำนวน 2 ส่วน แม้กวีจะร้อยเรียงออกมาน้อยในหนังสือ 89 พรรษาแห่งภูมิพลังแผ่นดิน แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ก็ทรงมีพระราชกรณียกิจด้านนี้โดดเด่น ทั้ง “พระบาทบพิตรพร้อม ผดุงศิลป์” (น.131) และรักษา

“ป่า-ดิน” เป็นสินทรัพย์ “น้ำ” รองรับนำทรัพย์สิน
มีน้ำฉ่ำธานี ชาตชีวินมีสิ้นชัย
รินรักพิทักษ์ราษฎร์ รินชีวาत्मชูชาติใส
รินธรรม ๘ นำไทย หลอมชนไว้ในหลักธรรม” (น.201)

บทบาทหน้าที่ที่ 7 ประการในหนังสือ “89 พรรษาแห่งภูมิพลังแผ่นดิน” เป็นตัวอย่างบางประการของ “หน้าที่” คำประพันธ์ประเภท “บทอาเศียรวาท” ที่เปรียบเสมือน “เสียงจากใจ” กวีซึ่งเป็นตัวแทนในการสะท้อน ภาพในใจประชากรราษฎร์ออกมา

เหนือสิ่งอื่นใดคือ พระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 เป็นทั้ง “ต้นธาร” ของ แรงบันดาลใจใจกวี และ “ธรรมาธิราชเจ้า จอมไผท” (น.171) ทำให้ประเทศไทย “เย็นศิระ เพราะพระบารมี” (น.203)

บรรณานุกรม

- 89 พรรษาแห่งภูมิพลังแผ่นดิน. (2560). กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, กรมศิลปากร.
บทอาเศียรวาท. สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. <http://www.royin.go.th> เข้าถึงเมื่อวันที่ 2 มกราคม 2561.
อุเทน วงศ์สถิตย์. (2560). หัวหน้าภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. สัมภาษณ์ 5 มีนาคม.
จินตมณี ฉบับพระเจ้าบรมโกศ ฉบับจุลศักราช 1144. (2558). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
นายรินทร์ธิเบศร์ (อิน) (2525). โคลงนิราศนรินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพฯ: ศูรสภาลาดพร้าว.
ศิริพร ณ ถลาง (2557). ทฤษฎีคติชนวิทยา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
89 พรรษาแห่งภูมิพลังแผ่นดิน. (2560). <http://www.finearts.go.th/หนังสืออิเล็กทรอนิกส์/book/> เข้าถึงข้อมูล 5 พฤษภาคม.